

Kroniek

- september 2014
- jaargang 23 - nummer 53
- losse nummers € 5,50

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

Dichter en Bauer

De levensgeschiedenis van Lambertus Bouwers (1900-1989)

*Hulpmiddelen en hun gebruik voor twee eeuwen bij
medische ongemakken*

De Emmerschans

<i>Piet Naber</i>	Redactioneel	1
Bijdragen		
<i>Gerrie van der Veen</i>	Archeologie: De Emmerschans	20
<i>Roelof Boelens</i>	Wie herkent het?	28
Artikelen		
<i>Anton Gerits</i>	Dichter en Bauer	2
<i>Lambertus Bouwers (1900-1989)</i>	De levensgeschiedenis van Lambertus Bouwers	10
<i>Tonko Engelsman</i>	Huismiddelen en hun gebruik voor twee eeuwen bij medische ongemakken	22
Bestuur		
<i>Bestuur</i>	Bestuursmededelingen en activiteiten	29

Website: Website-adres van Historisch Emmen: www.historisch-emmen.nl

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836.
M.A. Bulte, Agaatdreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030.
P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942.
M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188.
Gelieve kopij te zenden aan:
p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl.

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-622306,
P.Kraan@emmen.nl.
H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen,
0591-626728, henk.jeurink@online.nl.
A.H.J. Reuvekamp, penningmeester, Achter de Smidse 1, 7812 AR Emmen,
0591-633858, ton.reuvekamp@home.nl.
M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188.
H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 KR Emmen, 0591-658384.
G.M. Leveling-Kortstee, Meerstraat 18, 7815 XG Emmen, 0591-647466.

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.
Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post
of per e-mail op bij: H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823
KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@online.nl

ISSN-nummer *Kroniek*: 1878-7894

Redactioneel

In de hongerwinter van 1944-1945 reisde een jongen van veertien jaar, Anton Gerits, vanuit Den Haag naar Nieuw-Schoonebeek. Voor hem was dat een wildvreemde omgeving. Hij verbleef daar tot enkele maanden na de oorlog bij de familie Kerperien op de boerderij en maakte zo kennis met het leven op het platteland. Dit beviel hem zo goed dat hij naderhand geregeld weer in Nieuw-Schoonebeek terugkeerde. Tot op heden is dat nog zo en is hij bevriend met de zoon van de familie Kerperien, Bennie, die in die tijd nog maar drie jaar oud was. Anton Gerits woont tegenwoordig in Hilversum en heeft zijn belevenissen en indrukken van die tijd op schrift gesteld. Hij heeft het artikel de titel 'Dichter und Bauer' gegeven naar een bekende ouverture. 'Bauer', omdat hij leerde mee te werken op de boerderij en 'Dichter', omdat hij enkele dichtbundels heeft gepubliceerd. Zijn verhaal is zo lang dat we hebben besloten het in gedeelten te plaatsen. In deze *Kroniek* dus het eerste deel, waarin vooral de reis van Den Haag naar Nieuw-Schoonebeek wordt beschreven. In die tijd was dat een hele onderneming.

In het boek over Zuidbarge, *Het Verleden Verlicht*, van Ton Reuvekamp staan gedeelten uit de autobiografie van Lambertus Bouwers. Geboren als zoon van een keuterboer beschrijft deze hoe hij komt te werken in het Oosting Instituut en later bedrijfsleider wordt op de proefboerderij Dennenoord in Zuidlaren. Deze biografie geeft een mooi beeld van het leven in Zuidoost-Drenthe van voor de oorlog. In zijn verhaal speelt ook zijn geloofsbeleving een grote rol (hij is lid van de Gereformeerde Kerk). Ook dit stuk had als geheel een zodanige lengte dat we het in gedeelten zullen plaatsen.

Vorig jaar is het boek verschenen over de schansen in Drenthe, geschreven door Hans Westing. Aanleiding voor Gerrie van der Veen om een stukje te schrijven over de Emmerschans. Wie meer wil weten na het lezen hiervan zal toch het boek moeten aanschaffen.

Van Tonko Engelsman een artikel over huismiddelen uit vroeger tijden bij medische problemen. Het artikel is geschreven aan de hand van aantekeningen uit 1830, gevonden tussen familiepapieren en geschreven door een voorvader van hem die in Gasselternijveen woonde.

Tot slot een tweetal foto's, waarvan we graag willen weten waar ze genomen zijn.

Veel plezier met het lezen en let ook op de bestuursmededelingen.

Dichter und Bauer

Tijdens de hongerwinter van 1944-1945 reisde de 14-jarige Anton Gerits vanuit Den Haag naar Nieuw-Schoonebeek waar hij tot enkele maanden na de bevrijding verbleef bij de familie Kerperien. Aan die tijd daar heeft hij goede herinneringen bewaard en hij komt ook nog geregeld in Nieuw-Schoonebeek op bezoek. Die herinneringen heeft hij op schrift gesteld en het verhaal geeft bij het lezen een mooi beeld van het leven in Nieuw-Schoonebeek in die tijd, gezien door een jongen uit het westen van het land.

Anton Gerits, die nu in Hilversum woont, heeft het de titel gegeven 'Dichter und Bauer', omdat hij er leerde werken op de boerderij en hij in zijn latere leven ook enkele dichtbundels heeft geschreven en gepubliceerd.

Het verhaal, dat begint in den Haag, gevolgd door de tocht naar Nieuw-Schoonebeek en verder een beschrijving is van zijn verblijf daar, is zo lang dat het in gedeelten geplaatst zal worden. In dit nummer dus deel 1.

1. De reis naar het oosten

Stel u voor: de uitbouwkamer van een benedenhuis in de Van Swietenstraat in Den Haag. Het is het atelier van dames- en heren maatkleermakerij Arn. H. Gerits. Het is december 1944. In het atelier zitten wij, mijn ouders, mijn broer, mijn zus en ikzelf rond een op hout brandende potkachel. Er hangt een trage dunne damp dicht

onder het plafond, een mengsel van rook uit het houtschoolstrijkijzer, dat mijn vader regelmatig

Hongerige kinderen zoeken naar voedselresten in de gamellen bij de centrale keukens (gaarkeukens).

(Foto: Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie)

hanteert en het in mijn vaders pijp smeulend kersenblad. En er is een gast, broeder Leonius van de broederorde van Onze Lieve Vrouw Onbevleete Ontvangenis, gewoonlijk naar het hoofdklooster aangeduid als de 'broeders uit Maastricht'. Mijn vader leverde de broeders dikwijls overjassen en deed voor hen ook verstellwerk.

Tijdens de oorlog werd weinig maatkleiding besteld, maar er was wel veel zogenaamd 'keerwerk'. Oude kostuums en overjassen werden uit elkaar gehaald, door mijn moeder gewassen, de losse onderdelen werden door haar gestreken en daarna door mijn vader binnenstebuiten weer in elkaar gezet, zodat het kledingstuk er weer dragelijk uitzag en opnieuw een paar jaar meekon. In de keuken en het atelier hing altijd een lichtelijk zure lucht van oude afgedragen kledingstukken die moesten drogen.

Broeder Leonius (Johan Hendrikus Lubbers uit Nieuw-Schoonebeek, later zou ik leren dat men in Schoonebeek voor- en achternaam omdraait, de tweede naam gewoonlijk de roepnaam levert en men over hem sprekend het dus over Lubbers Hein had) wist dat er bij ons in de kelder nog nieuwe fietsbanden lagen, bestemd voor de fiets van mijn moeder. Hij vertelde dat hij van plan was per fiets naar Drente te gaan, naar zijn ouderlijk huis in Nieuw-Schoonebeek om daar voedsel te halen voor het broederhuis. Hij beschikte wel over een stevige fiets, maar helaas met oude, totaal versleten banden. Of hij onze banden mocht lenen?

Mijn ouders stemden daarmee in op voorwaarde dat hij ook voor ons gezin voedsel zou meebrengen. Toen dat akkoord was gesloten, verhiel ik - denkend aan jongens uit de buurt die waren vertrokken en ondergebracht bij boeren op het platteland - met enige vrijmoedigheid mijn stem en vroeg: 'Broeder, nu u nieuwe banden hebt, kan ik dan niet op de heenweg mee achterop?' Het verrassende antwoord was: 'Als je ouders het goed vinden, van mij mag je mee. Het zal niet moeilijk zijn een gezin te vinden, waar je de rest van de oorlog kunt blijven.

En behalve bonkaarten voor suiker, behoef je

niets aan bonkaarten mee te brengen.'

Mijn ouders - het voordeel overwegend van te kunnen beschikken over distributiekaarten voor vijf personen ten gerieve van vier - stemden in met mijn vertrek.

Toen die avond de (water)soep van de gaarkeuken was opgewarmd en wij zwijgend bijeen zaten en ons magere avondmaaltje tot ons namen, was ik vervuld van een groot geluksgevoel. Groot zijn, zelfstandig de wereld in, het had iets van doen met vrijheid en volwassenheid. En zo kwam het, dat ik kort na nieuwjaar, op maandag 8 januari 1945, uit Den Haag vertrok. Dank zij drie brieven (één van twintig schoolschriftkantjes van 13 januari, één van veertien kantjes van 6 februari en tenslotte nog een korte brief van 5 maart 1945) die ik via tussenpersonen nog mee kon geven naar het westen en die bewaard zijn gebleven, kan ik een vrij helder beeld oproepen van die avontuurlijke reis, zoals die door mij als veertienjarige werd beleefd. Wat mij, nu ik die brieven opnieuw ter hand neem, opvalt is het schoonschrift (óp: dun; néér: dik), waarin ze zijn geschreven (al ging het naarmate het einde van de brieven nadert wel achteruit) en het geringe aantal spel- of taalfouten. Dat ouderwetse nog niet 'vernieuwde' onderwijs was kennelijk niet zo slecht.

We vertrokken 's avonds om 21.00 uur in het stikdonker uit Den Haag achter in een vrachtauto van vrijbuiters c.q. zwarthandelaren, duistere figuren die gedurende de hele tocht ook duister bleven. Achterin de vrachtauto zag je geen hand voor ogen, je voelde alleen de kou en de nabij-

De zogenaamde hongertochten van stedelingen vanuit het westen naar het platteland.

heid van andere lichamen. In de op een hout-generator lopende vrachtwagen zat een aantal onderduikers, handlangers van de eigenaren, waarvan er één een politie-uniform droeg, een aantal mensen dat om verschillende redenen naar het oosten van het land wilde. Er stond een hele partij kisten, gevuld met houtblokken voor de houtgenerator en koffers van net als wij mee-reizende mensen. 'Wij' waren broeder Leonius en broeder Hildebrand en ik, veertien jaar oud, mager, bleek en bepaald niet levendig, maar wel met nieuwsgierige belangstelling voor wat er zich rondom mij afspeelde.

We zaten in elkaar gedoken, dicht bijeen, ieder zich zo klein mogelijk makend tussen de vele kisten, pakken, dozen en koffers plus een twintigtal mensen, als haring in een ton. Om te

zorgen dat de verstikkende rook die zich vanuit de generator deels in de laadruimte verspreidde ons niet al te zeer zou benauwen, werden de achterdeuren op een kier opengelaten, zodat ook de vrieskou vrij spel had. Er was ook nog een kleine aanhanger aan onze vrachtwagen gekoppeld, waarop onder andere de fietsen van de broeders lagen. We reden via Leiden, omdat op die weg volgens de chauffeur de minste kans op controle was. Toch werd er vlak onder Leiden ineens stevig geremd en de als politieman vermomde vrijbouter snauwde ons nog vlug 'koppen dicht' toe. Bij de chauffeur bleken de papieren te kloppen. Bij de achterdeuren verscheen een Duitse helm. Onze politieman maakte zich breed voor de opening. 'Ah, Polizei!' klonk het buiten en de deur werd dichtgedrukt. Er werd nog gevraagd, hoeveel mensen er meereisden. 'Drei' antwoordde onze politieman! 'In Ordnung, weiter fahren.' Zo overleefden we nog drie, kennelijk toch niet erg strenge, controles.

Om kwart voor zeven in de ochtend reden we de IJsselbrug bij Deventer over, zonder ook maar de minste controle. Dat was uitzonderlijk, want daar was volgens de geruchten altijd strenge controle. Maar ik kreeg steeds meer de indruk, dat de chauffeur veel relaties had in alle mogelijke en onmogelijke richtingen.

Eindelijk, om half twaalf, na veertien en een

Stedelingen uit het westen van Nederland op hongertocht naar het platteland.

half uur 'reizen' bereikten we, door oponthoud en veel sneeuw vijf en een half uur later dan men aanvankelijk had ingeschat, het voorlopige eindpunt, Lemele. We konden niet verder mee, daar de route van de auto nu zou afbuigen naar het zuiden. De leider van de expeditie, een zekere heer Van Tol, wees op een statige woning. Daar moesten we maar aanbellen, dat was een pastorie.

Het bleek de woning van een dominee die ons met zijn echtgenote hartelijk ontving, ons te eten gaf en ons sterkte toewenste op onze verdere tocht. We glibberden en hobbelden over de besneeuwde bospaden richting Ommen. Broeder Leonius, met mij achterop de bagagedrager, reed er op de nieuwe banden van mijn moeder vrolijk op los, maar broeder Hildebrands fiets, met de bagage achterop, had oude zeer gladde banden en hij slipte dan ook menigmaal, of zoals ik later naar huis schreef: 'Om de tien minuten rijden had Broeder Hildebrand dan ook vijf minuten nodig om zichzelf op te rapen.'

Voor mij ging er een nieuwe wereld open. In mijn brieven beschreef en tekende ik de Saksische boerderijbouw en weidde uit over de pracht van de besneeuwde bossen. Ook beschreef ik allerlei kleine, soms komische gebeurtenissen die tijdens de autotocht waren voorgevallen, zoals de woordenwisseling van de chauffeur met een dame die bij Apeldoorn werd afgezet met haar vijf koffers en een hoedendoos. Naar die hoedendoos werd lang gezocht tot één van de 'leiders' riep, 'Jan, ik heb hier wel een plat sigarenzakje, kan het dat soms zijn?' 'En zo kwam de mooie hoedendoos onder een kist met houtblokken vandaan.

Waarover ik niets schreef, was de lieve jonge vrouw tegen wiens zachte borst ik mijn hoofd had mogen vleien en zo, in stille vervoering, haar arm om mij heen voelend, had mogen slapen. Wakker gemaakt bij de zoveelste stop, hield ik me nog enige tijd slapend. Ik had het gevoel nog nooit zo in iemands armen te hebben gelegen. 'Zij' was een kunstmoeder voor een kistkalf dat plotseling in de wei werd losgelaten, nog nauwelijks in staat zich behoorlijk overeind te houden....

Aan het begin van de avond bereikten we De-

demsvaart ('Demesvaart' schreef ik in mijn brief), waar een vroegere speelkameraad van Broeder Leonius, een grote imkerij had. Bij die familie Swieters konden we naar hartelust eten en rusten. Door de oorlogsomstandigheden had Swieters zijn bedrijf ingekrompen tot 'slechts' 525 kassen. Voor de oorlog had hij als regel een goede 1.500 kassen staan. Mijn bed bestond uit twee aan elkaar geschoven leunstoelen die naast de kachel waren geplaatst. Ik zal er wel niet erg florissant hebben uitgezien. De volgende morgen deed ik me tot vermaak van het talrijke kroost van Swieters weer ruimschoots te goed aan de rijke ontbijttafel met brood, ham, honing en eieren. Om half tien vertrokken we en na weer wat valpartijen van broeder Hildebrand arriveerden we rond het middaguur in Slagharen. Bij kennissen van broeder Leonius, de familie Tolen, kregen we heerlijk warm eten, aardappels en groente, twee stukjes spek en vette jus. Hoewel men mij had gewaarschuwd in het begin voorzichtig te zijn met eten, omdat mijn maag niets meer gewend was (ik had zelfs wel etensresten uit vuilnisbakken 'gesnoept') deed ik me toch flink te goed met al dat heerlijks.

Om een uur of twee zwaaiden men ons uit en vervolgden we onze fietstocht door het koude, besneeuwde land om tenslotte aan te komen bij Coevorden. Vandaar was het nog vier kilometer naar Dalen, waar een nicht van broeder Leonius woonde, een zuster van zijn neef Herman Kerperien uit Nieuw-Schoonebeek. Zij was getrouwd met boer Peters. Daar kregen we spekkenkoek en natuurlijk at ik er weer te veel van. Die nacht, naast boer Peters slapend in een bed op een stromatras, verzette mijn maag zich tegen al dat goeds. Die nacht deed ik niet veel meer dan op en neer lopen naar buiten, door de sneeuw naar het varkenshok, waar zich de plee bevond. De volgende morgen deed ik maar niet meer mee aan het ontbijt met weer spekkenkoek. In plaats daarvan maakte de boerin een bordje pap voor me.

Daarna fietsten we terug naar Coevorden, waar we bij café Tebbe een rustpauze inlasten en broeder Leonius opbelde naar het postkantoor van Nieuw-Schoonebeek met het verzoek aan

Hotel/ café Tjibbe in Coevorden (rechts)
(Collectie Hist. Ver. Coevorden)

zijn broer, Geert, vrachtrijder, ons tegemoet te komen. Al snel nadat we op weg waren gegaan richting Oud-Schoonebeek, kwam Geert Lubbers ons tegen. Wij pauzeerden bij een boerderij langs de weg en Geert reed door om onze bagage bij café Tebbe op te halen.

Omdat ik nauwelijks nog op mijn zieke benen kon staan, werd ik achter op de wagen onder paardendekens gelegd, naast de fietsen, de broeders zaten bij Geert op de bok en zo reden we naar Geerts woning. Het was al avond en na een beetje pap te hebben gegeten, gingen we doodmoe naar bed. Ik moest mijn bed delen met broeder Hildebrand.

De eerste week bleef ik bij de familie Lubbers en werd met aardappelpuree en melk op krachten gebracht. Tegenover de familie Geert Lubbers was de boerderij van zijn ouders.

Daar mocht ik proberen te dorsen met de dorsvlegel. Als je daarvan de juiste slag nog niet beheerst, is het uiteraard een extra zwaar karwei. Meer dan zelf te dorsen keek en luisterde ik dan ook vol bewondering naar het strakke ritme waarin twee mannen beurtelings hun vlegel liet neerdalen op het koren. Ik vond het een soort hemelse muziek.

Bij de kachel in de woonkamer lagen ineengerold op een deken een paar licht roze diertjes. 'Wat denk je dat het zijn?' werd me gevraagd en ik bespeurde al het stil vermaak over zo'n mager stadsjongetje dat vast een verkeerd antwoord zou geven. 'Jonge hondjes denk ik,' bracht ik heel

zachtjes naar voren. Algemene hilariteit. Het waren net geboren biggetjes!

Daar Geert en zijn vrouw een zoon, Rudolf, en dochter, Marie, hadden, was het niet goed doenlijk om mij blijvend in huis te houden. Maar bij een neef van broeder Leonius, was ik welkom. Zo werd ik opgenomen in het gezin van Hermen Mina Kerperien¹, hun zoontje van drie jaar, Bennie, en de inwonende knecht Toon Eikens.

2. Nieuw-Schoonebeek

De eerste ervaring met het buitensteedsde die een blijvende indruk bij mij achterliet was een lichtelijk penetrante lucht die boven het land hing en die ik niet kende. Het bleek de geur van brandende turf te zijn. De eerste kennismaking daarmee had al plaatsgevonden toen we in Dedemsvaart de lange, lange weg afreden op zoek naar de woning van de familie Swieters.

Onder de laaghangende sneeuwvlucht hing een vage damp waarvan broeder Leonius mij zei, dat het de rook was van kachels die met turf werden gestookt. Ik wist toen nog niet hoe indringend ik met turf zou kennismaken.

Ook Nieuw-Schoonebeek was toen nog een typisch streekdorp, één lange weg met aan weerszijde boerderijen, een melkfabriek, een korenmolen en halverwege de Bonifaciuskerk, gebouwd in 1849, mooi van lelijkheid, vol typisch

De boerderij van de familie Lubbers te Nieuw-Schoonebeek. Geboortehuis van broeder Leonius. (Uit: Nieuw-Schoonebeek. Boerderijen en bewoners)

negentiende-eeuwse, zoetelijke heiligenbeelden. De weg naar de kerk werd door vrijwel iedereen te voet afgelegd en had op zichzelf al een sociale functie. Druk pratend liep men samen op. Voor de dienst begon stonden de mannen buiten te praten, de vrouwen gingen meteen naar binnen. Zodra de klok het aanvangsuur van de dienst sloeg, gingen ook de mannen naar binnen, waar zij, gescheiden van de vrouwen en kinderen hun plaats hadden. Nog voor de pastoor na de zegen het 'ite, missa est' had uitgesproken, stommelden de mannen naar buiten, waar ze in groepen links en rechts van het kerkenpad zich weer overgaven aan hun conversaties, aldus een haag vormend voor de vrouwen en meisjes die later naar buiten kwamen. Dat was ook het moment, zo ontdekte ik spoedig, om afspraken te maken, de ouderen voor wederzijdse bezoeken, de jongeren voor later op de dag en soms ook van jongens met meisjes. Een geliefd spelletje op de zondagmiddag was pandverbeuren, waarbij je om je pand terug te krijgen bijvoorbeeld een kus moest geven aan een meisje van wie men wist dat zij aan jou of jij aan haar een hekel had. Als je geluk had, moest je in een korenveld een meisje zoeken dat zich verstopt had en van

wie men wist dat je haar aardig vond. In beide gevallen wist je meestal niet goed wat te zeggen. De sluizen naar vermaak waren nog niet wijd geopend! Het was nog een wereld van bescheiden genoegens en zorg was vanzelfsprekend. Aan het eind van de werkdagen kwamen dikwijls vrienden uit de buurt op ons erf wat praten. Als het een mooie warme zomeravond was en we tegen de muur van het achterhuis bijeen zaten, uitkijkend over het land en één van ons speelde op de trekharmonica zachtjes, dan hoopde ik vurig dat ik voorgoed zou kunnen blijven.

In 1967 werd de kerk, op de toren na, afgebroken en door nieuwbouw vervangen. De toren markeert de herinnering aan lang vervlogen dagen. Naar aanleiding van één van mijn bezoeken aan de familie Kerperien en getroffen door het steeds verder veranderende aanzien van het dorp en een gevoel van vervreemding dat mij

Herm Kerperien en zijn vrouw Mina Kerperien-Ruwen. Bij dit echtpaar kwam de veertienjarige Anton Gerits de laatste maanden van de oorlog in huis. (Collectie A. Gerits)

*De RK kerk te Nieuw-Schoonebeek.
Deze is in 1967 afgebroken, maar de
toren staat er nog steeds.
(Collectie De Spiker)*

daarbij be kroop, schreef ik een bundeltje gedichten 'Wie weet daarna?'², opgedragen aan alle Nieuw-Schoonebekers, en daarin luidt één van de gedichten:

*Of ik er niets van merk
volg ik vertrouwde sporen,
maar van de oude kerk
waarin wij baden voor het koren
staat alleen nog maar de toren.*

Toen ik in 1945 bij de familie G.H. Kerperien onderdak vond, was de pastoor van de Bonifacius parochie J.H. Streppel. Zijn stem klonk als een krakende boerenwagen, met name herinner ik mij het oplezen van de namen van de (sinds 1849?) overleden parochianen, dat eens in de maand als een soort litanie van alle heiligen de zondagse preek verving. De pastoor was een meester in het razend snel noemen van al die voorgoed verdwenen medemensen.

Men sprak in Nieuw-Schoonebeek over 'het Westen' als men het had over dat deel van het dorp dat zich vanaf de kerk uitstreckte in de richting Coevorden. Tussen de laatste boerderij van Nieuw-Schoonebeek en Coevorden strekte zich na een niemandsland het volgende dorp, Oud-Schoonebeek, uit. 'Het Oosten' was het deel van Nieuw-Schoonebeek dat zich uitstreckte vanaf de kerk en reikte tot aan de Duitse grens. Aan de zuidkant werden de akkers en weilanden begrensd door het Schoonebekerdiep dat tevens de grens vormde tussen Duitsland en Nederland.

In het Noorden strekten zich veengronden uit, Nieuw-Schoonebeker veld, tegenwoordig Weiteveen, toentertijd ook wel kortweg 'het Veld' genoemd. Nieuw-Schoonebeek was overwegend katholiek, Oud Schoonebeek protestant. En dat waren in die tijd twee streng gescheiden werelden. Op het platteland was de wereld toen nog klein. Een Nieuw-Schoonebeekse jongeman die het waagde met een meisje uit Schoonebeker veld 'te gaan', liep het risico hard te worden aangepakt. Ook ik zou ooit nog eens tijdens een schoolvakantie die ik bij Kerperien doorbracht, een avond lang dansen met een meisje van wie ik niet wist dat zij min of meer verloofd was. Dat leidde tot een stevige verbale confrontatie die niet uit de hand liep, omdat mijn gesprekspartner zich op een vreemd erf bevond en ik te gast was bij de familie waar wij elkaar troffen. De onschendbaarheid van iemands erf en de mensen die woonden of te gast waren werd gerespecteerd. Jaren later, beiden wat jaartjes ouder, trof ik mijn 'concurrent' nog eens, in een Schoonebeeks café met de toepasselijke naam 'De zwarte rakker'. Vredig bijpratend gaven we elkaar een rondje.

Kerperien, die toen ik in zijn gezin werd opgenomen 53 jaar oud was, was nooit verder geweest dan Zwolle. En dat alleen omdat zijn vrouw daar in het ziekenhuis werd geopereerd. Normaal reikte zijn actieradius, evenals die van de meeste Nieuw-Schoonebekers, niet verder dan Coevorden. Pas na de Tweede Wereldoorlog begonnen steeds meer boeren over een auto te beschikken en gingen ook de jonge mannen en vrouwen reizen. De vroeger vrijwel gesloten samenleving werd een open gemeenschap die steeds minder ging verschillen van de rest van het land.

Naast en tegenover de kerk van Nieuw-Schoonebeek stonden de pastorie, enkele winkels, hotel en busbedrijf Pieper, de katholieke lagere school, de Gerardus Marjellashoofdschool, en de woningen van het schoolhoofd en zijn vrouw, het

Zoon Bennie Kerperien. Deze foto is enkele jaren na de oorlog genomen. In de tijd van het verhaal was hij drie jaar. Tot op heden is het contact tussen Bennie en de schrijver gebleven. (Collectie A. Gerits)

echtpaar Schröer-Immens, die beiden onderwijs gaven, en van de bijzonder aardige en deskundige onderwijzer van Surinaamse afkomst, meester J.G. Renardus die later Schröer als schoolhoofd zou opvolgen.

Een stille, vrij gesloten gemeenschap, waar de 'goeie ouwe tijd', met veel van zijn positieve en negatieve eigenschappen, nog volledig intact was gebleven. Meisjes mochten zich ook zomers niet op de openbare weg vertonen met kniekousen, laat staan sokjes. Lange, veelal zwarte kousen was de blijkbaar stilzwijgend overeengekomen toelaatbare dracht. Wie daarvan afweek, riskeerde haar reputatie als meisje van een nette familie.

Ook in de gezinnen was, nadrukkelijker dan ik kende, de man de baas in huis. Zo hoorde ik eens toen ik onverwacht de keuken in kwam Kerperien zijn vrouw vermanend toespreken over iets dat kennelijk fout was gegaan. De houding van Herm en de toon, waarop hij sprak straalde onmiskenbaar erkend gezag uit. Het werd door hen beiden, leek mij, niet als iets bijzonders of pijnlijks ervaren, maar ik werd er stil van. Zoiets was bij ons thuis ondenkbaar. Waarschijnlijk speelde hun leeftijdsverschil van zeventien jaar daarbij een grotere rol dan ik toen besepte.

Bij de familie Kerperien werden aan de ontbijttafel dikwijls het werk en de werkverdeling besproken en kon ik horen hoe ook Mina en Toon Eikens hun inbreng hadden, al was het laatste woord aan Herm. Bennie was toen drie jaar.

Hij was een leuk en vooral sterk knaapje dat volgens Mina het karakter had van zijn grootvader: hij kon behoorlijk driftig worden. 'Ja,

er zit een kopje op', zei Mina dan met trots. Ik vond hem een vrolijk baasje en dat opgeruimde humeur heeft hem nooit verlaten. Hij werd een verre, maar zeer gewaardeerde vriend.

(Wordt vervolgd)

Noten

- 1 Herm, zo ontdekte ik later, heette volledig Gerardus Hermanus en hoewel zijn voorvaders hun naam schreven als 'Kerberien' of ook wel 'Kerperin', werd hij als 'Kerperien' geregistreerd. Mina heette voluit Harmina Hendrika Rüwen. Zij was zeventien jaar jonger dan Herm.
Zie: J.H.Borgman, Nieuw-Schoonebeek. Boerderijen en bewoners. Historische Vereniging Zuidoost Drente, 2000. Blz. 106.
- 2 Gerits, Anton. Wie weet daarna? (Leiden), Stichting Dimensie, 1981.

door
Lambertus Bouwers

De levensgeschiedenis van Lambertus Bouwers

(Geboren 9 maart 1900 - overleden 16 oktober 1989,
opgetekend waarschijnlijk omstreeks 1984/1985)

In zijn boek *Het Verleden Verlicht* over Zuidbarge publiceerde Ton Reuvekamp gedeelten uit de autobiografie van Lambertus Bouwers. Lambertus (Bert) wordt in Zuidbarge geboren als zoon van een keuterboer, maar weet zich ver op de maatschappelijke ladder op te werken. Hij beschrijft levendig hoe hij onder burgemeester Bouma het Oosting Instituut gestalte geeft en later bedrijfsleider wordt op de proefboerderij Dennenoord te Zuidlaren. Omdat de hele biografie een mooi beeld geeft van het leven in Zuidoost Drenthe tijdens het interbellum, is besloten het hele verhaal in twee gedeelten in de *Kroniek* te plaatsen.

Om je eigen levensgeschiedenis en wat je samen als gezin hebt meegemaakt, op schrift te stellen, is niet zo eenvoudig, vooral niet als je daar een aardig verhaal van wilt maken. Alles heeft een begin en daarom ga ik eerst maar wat over mijzelf vertellen.

Wij woonden aan het Oranjekanaal, in een boerderij waarin de eigenaar (Kalteren) aan de ene kant, en wij aan de andere kant woonden. De

eigenaar woonde in het comfortabele gedeelte en wij in het overblijvende gedeelte. Aan onze kant hadden wij plaats voor 4 à 5 koeien en wat jongvee en in de schuur hadden wij nog wat varkens. Het bouwland, dat wij hadden, was niet van de beste grond: zanderig en hooggelegen. Het grasland was van iets betere kwaliteit.

In die tijd werd moeder ziek en ze had voor die tijd de ongeneeslijke ziekte tbc. Op 1 Juni 1909 is moeder gestorven. Een groot verlies voor vader met vijf kinderen en één aangenomen kind. Ook voor ons, want wij hadden een lieve moeder. Wat heeft vader nog vaak geweend om het verlies. Vaders vader, onze opa, woonde ook nog bij ons in thuis. Een groot gezin, en het leven ging verder.

Hendrikje Meinderink, van vaders zuster (het aangenomen kind) moest zo goed en zo kwaad als dat ging de huishouding doen. Opa werd oud en is op 85-jarige leeftijd gestorven. Zo heb ik ook nog wel enige herinneringen van de eerste

De boerderij in Zuidbarge (Rietlandstraat) aan het Oranjekanaal. De schrijver heeft in een deel van deze boerderij gewoond.

*Hendrik Bouwers, (1828-1913),
de grootvader van de schrijver*

tien jaar. Wij zongen in die tijd als kwajongens: "Daar waren eens drie sjouwers. Dat was aol Sikkien en aol Kruusjan en aol Bouwers". Ze woonden vlak bij elkaar en waren alle drie boven de tachtig jaar. Ze kwamen ook wel eens bij elkaar op de koffie, maar dan was Kruusjan er niet bij; die was liberaal (vrijzinnig), inplaats van hem was dan Oldengarm (ook tachtig jaar) erbij. Dan gingen ze samen zitten om het vuur en discussieerden over de kerk en het geloof; over Afscheidenen en Dolerenden. Opa Bouwers en Oldengarm waren Cocksiaan en aol Sikkien was van de Dolerenden (Kuyperianen).

O, als je dan die gesprekken hoorde, ik was toen twaalf jaar, dat ging dan over verbond en doop en de veronderstelde wedergeboorte. Het eerste was van ds. Hendrik de Cock (Afscheiding) en het tweede was van Abraham Kuyper (Doleantie). Ik wist daar nog niet veel van en kon de gesprekken ook niet goed volgen, maar het ging er wel hard toe. Wel begreep ik dat Opa een sterk voorstander was van de Kamper Theologische Hogeschool en niet van de Vrije Universiteit. Toch gingen ze na het gesprek als broeders uit elkaar.

In 1911 hadden wij een zeer droog jaar, de oogst was een mislukking. Voor de koeien was er weinig gras en er werd weinig hooi gewonnen. Ik kan het mij goed herinneren. Als ik 's avonds de koeien uit het weiland haalde dan gingen ze eerst nog uit het Oranjekanaal drinken, vlak bij ons huis.

Het kanaal had zo'n lage waterstand dat de koeien na het drinken gewoon door het kanaal liepen om aan de andere kant de wal op te klauteren. Dan waren ze meteen vlak bij huis en bij de stal. Het Oranjekanaal, waar normaal veel turfschepen doorvoeren, was door de lage waterstand onmogelijk bevaarbaar. Toen het begon te regenen, dat was in de late herfst, konden de schepen weer varen.

De gebroeders Nijmeijer woonden vlak achter ons, ook aan de vaart. Een van hen was gehuwd en die had één jongen, Hendrik. Met hem speel-

de ik nogal eens me. Ik kwam ook veel bij hen in huis en dan vertelden ze allerlei verhaaltjes. Op een middag nodigden ze mij met hen mee te eten. Ik vroeg het aan vader of dit mocht. Vader gaf toestemming, maar ik moest voor het eten even eerbiedig stil wezen. Wij zaten met z'n allen bij de tafel om te eten, maar niemand vroeg even stilte, daarom nam ik de pet af en deed de ogen dicht en zei onhoorbaar: "Here, zegen deze spijs, om Jezus wil. Amen." Voordat er met het eten werd begonnen zei Rudolf tegen mij: "Lambertus, dat hoeft niet te doen, want wij geven je dit eten en niemand anders."

In die tijd kwamen er nogal eens mensen langs de huizen om een kleinigheid, bijvoorbeeld een boterham te vragen, of om wat negotie aan te bieden. Je had er daar bepaalde typen bij. Er was ook een vrouw die, als ze dan bij een Gereformeerd gezin in het dorp kwam, meestal zong: "Daar boven juicht een grote schaar van zaligen voor Gods troon." En dan vroeg ze om een beetje vet of wat andere etenswaren.

Een ander verhaal van haar (Matje Bremer heette ze) gaat over een treinreis naar Exloo. Ze kwam op het station in Emmen, ging in de wachtkamer zitten en wachtte op de trein. De loketbediende vroeg haar waar ze naar toe moest. "Dat vertel ik je niet," zei ze.

"Maar, de trein komt zo meteen en dan moet je een kaartje hebben."

Tijme Johannes Bouwers, (geboren in 1867), de vader van de schrijver

En na, nog eens haar gewaarschuwd te hebben zei ze op een kwaai toon tegen de loketbediende: "Ik moet naar Exloo hen, pens schrabben, nieuwsgierige hond." Zo kwam ze toch nog in Exloo. Als de boeren een koe slachtten, werd de pens van de koe naar de mesthoop gebracht, maar daar zat altijd nog wel een beetje vet aan en dat mocht Matje er dan afpellen.

Een ander verhaal uit de jaren 1910-1913 betreft een zoon van ds. Bakker, gereformeerd predikant van Emmen. Roelof kwam nog wel eens in Zuidbarge bij de Gereformeerde Jongensclub van 16-20 jaar en ouder. Mijn andere broers Hendrik en Geert waren dan ook bij de groep. Op nieuwjaarsdag gingen ze 's avonds nieuwjaar winnen bij de gereformeerde gezinnen en dan ging het er wel eens vrolijk toe. Roelof deed ook flink mee. Zo gebeurde het een keer dat hij wat te veel van het Schiedammer nat kreeg, maar dat wou hij verzwijgen; hij was tenslotte de zoon van de dominee. Op een gegeven moment zat hij wat met zijn stoel te wiebelen en viel achterover languit in de kamer. Hij schaamde zich wel een beetje en nam direct afscheid van de club

en ging naar huis. Bij de pastorie aangekomen belde hij aan, het was al bijna middernacht. Dominee, die nog aan de studie was, kwam naar de voordeur. Hij deed open en het eerste wat Roelof zei: "Ik ben niet dronken, pa." "Zo, moet je mij dat vertellen? Ga maar gauw naar je bed."

Roelof, heel timide, sloop langs zijn vader naar boven. De volgende morgen moest hij weer op zijn werk zijn. Hij heeft dit zelf aan de groep verteld.

Hij was melkmeter op de zuivelfabriek in Noordbarge. Daar kon Roelof het ook raar doen. Als hij het heel druk had, ging hij de melk meten met zijn rechterarm. Dan stroopte hij de mouwen op, ging de arm in de melkbus en wist hij precies hoeveel melk in de bus zat. Hij ging altijd lopend naar de fabriek en dan schopte hij een soort voetbal voor zich uit en 's avonds terug ging het net zo. Dominee zou graag willen dat Roelof ander werk kreeg. En dat gelukte. Hij kreeg werk op de gemeentesecretarie in Emmen. Dat ging goed. Hij haalde enkele diploma's. Na een aantal jaren werd Roelof Bakker burgemeester van Grijpskerk in Groningen.

In 1914, het eerste oorlogsjaar, zijn wij verhuisd. Hendrikje Meinderink, die bij vader in het gezin was opgegroeid en nu de volwassen leeftijd had bereikt, kreeg in die tijd een aanzoek van Jacob van Kampen, wonende in Sauwerd in Groningen. Dat kwam doordat (broer) Hendrik en Jacob van Kampen beiden een poos in Duitsland hebben gewerkt, beiden bij dezelfde baas. Toen ze weer terugkwamen, was Van Kampen daar ook bij. Zo doende kreeg Van Kampen ook kennis aan Hendrikje en dat werd al gauw een stevige verkering. Na een jaar zijn ze getrouwd. Vader kreeg wel weer een hulp in de huishouding. Suzanne was toen nog maar een jaar of twaalf. Die kon de huishouding nog niet doen.

Zo heeft vader maar doorgesukkeld met andere hulp, maar dat was ook niet alles. Geesje Koopmans is het langst geweest, maar die trouwde inmiddels met broer Hendrik (1919). Suzanna

*Vanaf links: Hendrik, Pieter Derk en
Geert Bouwers, broers van de auteur*

was toen vijftien jaar.

Eén van de dochters van Sikkien was getrouwd met Mulders van Smilde. Zij hadden twee dochters en twee zoons. Trientje, de oudste dochter trouwde in 1914 met Kalteren uit Eemster bij Dwingelo. Deze wilde het land bij elkaar voegen en toen moesten wij vertrekken.

Wij kwamen midden in het dorp te wonen en konden daar nog wat vee houden. Het land dat er bij was, lag niet direct bij huis en overal verspreid. Ook huurden wij daar nog wat bosland bij; het was geen beste tijd voor ons. Hendrik, Geert en Derk moesten in militaire dienst; die konden dus niets voor het gezin inbrengen. Mijn zuster en ik bleven thuis. Vader kreeg geen vergoeding voor het gemis van de jongens. Ik heb zoveel mogelijk trachten te verdienen.

De boerderij was 20 à 22 ha groot. Het was een gemengd bedrijf; akkerbouw en veeteelt met acht à negen melkkoeien. Er werden elk jaar vijf à zes vaarzen opgefokt, waarvan een gedeelte als drachtige vaarzen werden verkocht en een gedeelte werd aangehouden. Alle geboren vaarskalveren kwamen 's zomers in de weide als pinken, ook vijf à zes stuks.

Onze akkerbouw bestond uit de graansoorten rogge en haver, daarnaast aardappelen en voederbieten en knollen. In het Emmerveen werd ook nog boekweit verbouwd. In het Emmerveen en het Weerdingerveen werd de turf gegraven en gedroogd, als brandstof voor de winter. Als de turf uit het veen opgehaald moest worden (dat was tussen hooi en bouw begin augustus), dan ging dat wel eens met moeite gepaard. Het veen was drassig. En zonder trippen konden de paarden er vaak niet op lopen; dan zakten ze in het veen.

Het land, dat er bij was, lag niet direct bij huis en overal verspreid. Ook huurden wij daar nog wat bosland bij. Vader handelde toen al veel in paarden. Daar heeft hij over het algemeen ook wel aan verdiend. De ene keer en de andere keer wat minder. Ook ging hij met boeren uit het dorp, die een paard moesten kopen, veelal mee voor de beoordeling.

.... (Hier ontbreekt een naam. - Red.) handelde ook in aardappelen en stro. Ik ben daar ook een tijdlang speciaal in de herfst aan 't werk geweest. Daarna werkte ik ongeveer een jaar bij Veldkamp van Erica, die ook in dezelfde branche werkte. Al spoedig werd ik als voorman aangesteld voor de ontvangst van aardappelen en stro in de haven van Zuidbarge, waar deze producten in spoorwagens werden geladen voor verzending. Daarna werkte ik het meest op de boerderij, omdat dat eigenlijk mijn lust en mijn leven was.

Bij de fam. Knegtering, die vlak tegenover ons woonde, heb ik een poos gewerkt en daar maaide ik in de oogsttijd al het koren met de zeis. Ze hadden niet veel akkerbouw. Ik was toen veertien jaar. Ik weet het nog als de dag van gisteren.

Het was 1 augustus 1914 en wij waren op de Zuidbarger esch aan het koren maaien. Om half vijf bracht de boerin ons koffie met brood op het korenveld, het zogenaamde vesper. Wij zaten juist om onze inwendige mens wat te versterken, toen de kerkklokken in Emmen

Pieter Derk als soldaat in januari 1918 in Alkmaar, achter de liggende soldaten, derde van rechts. Deze kaart stuurde Pieter Derk naar zijn oom Hendrik Wierts. De tekst achterop luidde:

Alkmaar 23-1-18

Aan den Heer H. Wierts, Westensesch, Gem. Emmen (Dr)

Geachte familie

Daar ik thans te Alkmaar ben heb ik op 't oogenblik de gelegenheid om U mijn gezondheid mede te delen hopende van U hetzelfde. Ik heb nog niets weer van oom H. gehoord, ik heb nog geen bericht weer van huis, en ik zou graag hebben dat ge mij zoo spoedig mogelijk eens schreef hoe of het er mee is. Of ge al weer uit het ziekenhuis uit zijt. Ik mag hier goed wezen en van eten is het hier goed.

*Gegroet van uw oomzegger en neef,
P.D. Bouwers, 5e compagnie, 7e sectie,
Alkmaar*

luidden. Wij waren erop voorbereid dat mogelijk de kerkklokken zouden luiden als teken dat alle dienstplichtigen in militaire dienst werden opgeroepen. Eén van de jongens van Kuper van Oranjedorp, die ook op de es aan het korenmaaien was, moest ook opkomen. Hij zag er wel tegenop, maar ging wel. Vrouw Knegtering, die ons de koffie bracht, was zo van streek, dat ze mij vroeg of misschien nu de wereld zou vergaan. Ik heb haar toen met mijn jongensverstand maar gerustgesteld. Ik heb gezegd dat dit nu nog wel niet zou gebeuren.

Bij smid Velzing (een boersmid) heb ik ook een poos gewerkt. Hij had er wat land bij en dat moest ik dan bewerken, ploegen, zaaien en wat er meer te doen was. Zo ging ik van de een naar de ander. In de oogsttijd was ik enkele jaren werkzaam bij de fam. Huizing; van hen huurden wij ons huis van. Dat was voor mij, op mijn leeftijd, zwaar werk. De vaste arbeider, Harm Frans, en ik maaiden zomers al het koren. Ik was toen 17 jaar en 's avonds wel eens zo moe dat ik er niet van slapen kon. Daar zweeg ik over en de volgende dag ging het wel weer. Toen ik wat ouder werd, had ik het beter in de macht. Machines waren er toen nog niet, die zijn pas in de jaren twintig gekomen. Ook het gras moest toen nog met de zeis worden gemaaid.

Op kerkelijk gebied leefde vader intens mee. Wij mochten als jeugd nooit de kerk missen. De diensten waren om 10.00 uur 's morgens en 14.00 uur 's middags. In 1911 werd vader tot ouderling gekozen en dat is hij tot aan zijn dood gebleven.

Ds. Bakker heeft vele jaren in Emmen gestaan en ging in 1918 met emeritaat. Hij kon heel goed preken en ik herinner mij nog wel preken van. Een preek duurde stipt anderhalf uur en was vervat in een thema en drie punten. Na de uiteenzetting van de tekst volgde de toepassing. Wij gingen lopend naar de kerk. De afstand van huis naar de kerk was ongeveer vijf km. Een uur lopen dus. Wij bleven meestal 's middags in de consistorie, namen brood mee en kregen koffie bij het brood. In de vrije tijd, tussen half twaalf en twee uur, gingen wij spelen (alleen de jeugd natuurlijk); vaak naar de hunebedden (het Langgraf genoemd); het was niet ver van de kerk. 's Avonds om half vijf waren wij weer thuis. De catechisaties werden in die tijd trouw bezocht. Als je eens een keer miste dan kreeg je een goeie les van de dominee. Het vragenboekje dat we hadden was van Hellenbroek. Daaruit moesten wij een gedeelte uit het hoofd leren. Op ongeveer vijftienjarige leeftijd moesten wij ook de catechismus van buiten leren. Dat vroeg wel wat inspanning, maar het ging over het algemeen wel.

De gereformeerde jongelingenvereniging 'Uw Koninkrijk Kome'. Derde van rechts achter de tafel Lambertus Bouwers, de schrijver.

Mijn schooljaren heb ik doorgebracht bij het Christelijk Volksonderwijs in Noordbarge. Deze school was opgericht in 1867 door het orthodoxe gedeelte van de Ned. Herv. Kerk in Emmen. Daar gingen in die tijd vrijwel alle kinderen van gereformeerde ouders heen. Kameraden waren toen Jan Kuper en Gerard Ziengs.

Op een steen gemetseld in de voorgevel van de school stond geschreven: "Leer den jongen de eerste beginselen naar de eis zijn weegs. Als hij oud geworden is zal hij daarvan niet afwijken." Ik kan dat, Gode zij dank, thans ten volle beamen.

Het hoofd van de school in die tijd was de heer Van Otterlo. Eén van de familie, bekend uit de schoolstrijd in de negentiende eeuw. Na de lagere school heb ik nog twee winters de avondschool gevolgd in de in 1917 opgerichte gereformeerde school in Zuidbarge bij meester Kok.

In die tijd heb ik ook een paar jaar de zondagsschool geleid. De Gereformeerde Jongelingsvereniging had ook de liefde van mijn hart. Het menu was daar altijd: een bijbels onderwerp, een politiek onderwerp en een vrije bijdrage. Het was een mooie tijd. Ik heb daar veel geleerd.

Ook was ik in die tijd secretaris van de J.V. en later ben ik enige jaren secretaris van de Ring Klazienaveen en omstreken geweest. Bij mijn aftreden werd mij een dik boekwerk, genaamd *Schrift en Historie* als dank voor het vele werk in deze functie aangeboden.

Intussen liep de Eerste Wereldoorlog ten einde.

Nog altijd waren Hendrik, Geert en Derk in militaire dienst. Vader kon voor het gemis geen vergoeding krijgen en dat was financieel een tegenvaller. Dat was het ergste niet. De Spaanse Griep vroeg in het laatst van de oorlog veel slachtoffers. Wat zijn er toen een mensen gestorven, jong en oud. Ook onder de soldaten in ons land heeft de spaanse griep toegeslagen. Ook in de maatschappij stierven talloze mensen, jong en oud. De Eerste Wereldoorlog heeft in Nederland geen slachtoffers geëist, want Nederland bleef daar buiten. Wel kwamen hier veel vluchtelingen uit België. Ik ken er met name één van. Hij heette Fenso. Hij was ongeveer 20 jaar en was ondergebracht bij Hans Strootman in Emmen, een winkelier in jagersartikelen.

Onze Pieter Derk, die begin 1918 moest opkomen in militaire dienst, is even voor het einde van de oorlog aan de Spaanse Griep overleden. Dat is zo vlug gegaan. Toen wij bericht kregen, dat hij ziek was en dat directe overkomst gewenst was, zijn vader en ik direct naar Tilburg gegaan (wij kregen 's morgens bericht). Maar toen wij in Tilburg kwamen was Dirk al overleden. Wij waren totaal verslagen, toen wij in het hospitaal kwamen. Een zuster heeft ons te woord gestaan en die vertelde ons dat zij tot het laatst toe bij Dirk was geweest en dat hij tegen haar had gezegd dat hij naar Jezus ging. Zij vertelde ons dat het zo ontzettend vlug was gegaan. Ze hadden ons niet eerder kunnen berichten. Vader moest dit alles verwerken, dien dag, maar was niet zonder hoop. Vader zei tegen mij:

*Broer Pieter Derk Bouwers, overleden
in 1918 aan de Spaanse Griep.*

kregen wij vooraf, op een bijeenkomst van de kerkenraad, verschillende vragen uit dit boekje. Bij mij is daardoor waarschijnlijk een voorkeur ontstaan voor dogmatische literatuur

De oorlog liep ten einde en broer Hendrik en Geert kwamen weer thuis uit militaire dienst. Zij zijn al spoedig getrouwd. Geert was timmerman en Hendrik werd venter bij bakker Doornbos. Suzana werd dienstbode bij bakker Doornbos. Geert werkte bij Geert Lamberts in Noordbarge. Geert heeft al spoedig een huis voor zichzelf gebouwd in Zuidbarge aan de straat naar Noordbarge. Hendrik ging een paar jaar later wonen (na eerst enkele jaren bij ons ingewoond te hebben aan het Oranjekanaal) in de woning van smid Velzing en hij is daar met een eierhandel begonnen en exporteerde naar Engeland. Dit is niet zo best afgelopen.

“Pieter Derk was een verbondskind en wat God beloofd heeft in de doop, dat doet de Here ook; daar mogen we nooit aan twijfelen.” Onze Pieter werd in Tilburg met militaire eer begraven.

De Gereformeerde Jongelingsvereniging plaatste een advertentie in de *Emmer Courant*. “In de volle lente van het leven werd op het alleronverwachtst naar de Eeuwigheid opgeroepen ons aller vriend en medelid Pieter Derk Bouwers in de bloeiende leeftijd van 20 jaar. Namens de Geref. Jongelingsver. ‘Uw Koninkrijk Kome’ L.v. d. Heide, voorz., J. Deen, secr. Emmen 12 aug. 1918.”

In 1919 heb ik mij voorbereid op het belijdenis doen in de Geref. Kerk. Ds. Douma was toen al in Emmen. Wij kregen toen bij dominee Douma een ander vragenboekje. Zolang ik bij ds. Bakker op de catechisatie was hadden wij als leerboekje oftewel vragenboekje het boekje van ds. Abraham Hellenbroek, die leefde van 1638 - 1731. Het boekje heette: “Voorbeeld der Goddelijke waarheden” en werd nogal veel gebruikt. Ds. Bakker heeft het tot zijn emeritaat in Emmen gebruikt. Ze noemden het ook wel een miniatuur dogmatiekje. Bij het belijdenis doen

Voor ons was 1923 een droevig jaar. Vader is toen plotseling gestorven, 2 februari 1923. Zondag 28 januari 1923 is vader nog de gehele dag in de kerk geweest. Hij was ouderling en moest die zondag nog twee keer voorlezen. Dat was toen nog gebruikelijk. 's Avonds, toen vader thuis kwam, voelde hij zich niet goed. Wij gingen 's avonds op de gewone tijd naar bed.

De volgende morgen stond ik op de normale tijd op. Toen ik in de kamer kwam, lag vader nog op bed. Ik dacht: dat is vast niet in orde, want hij stond altijd het eerst op.

Ik zei: “Vader, wilt u niet opstaan?”

Maar er kwam geen geluid. Ik liep direct naar het bed toe en merkte dat het lang niet goed was. Ik ging direct in de vroegte naar de dokter in Emmen en die kwam terstond. Ik kwam even later thuis. De dokter zei dat vader een ‘atac’ gehad had: een hersenbloeding. Oh, wat een schrik. Radeloos. De zuster kwam. Alles werd in orde gebracht. Een ledikant werd gehaald. De dokter kwam weer en zei dat het zeer ernstig was. Een zware aanval. Vader heeft nog vier dagen geleefd en begon de vierde dag weer te praten. Dokter constateerde de derde dag ook nog longontsteking.

Lambertus Bouwers, de schrijver, met de fiets aan de hand, bij de melkfabriek van Emmen aan de Zandsteeg (Hier wordt de melkfabriek in Noord-Barge bedoeld - Red.).

Even voor zijn dood heeft vader afscheid van ons genomen (Hendrik, Geert, Suzanne en ik). Dat was op de vierde dag van zijn ziekte. De vijfde dag kwam de dokter nog even en heeft tegen ons gezegd dat vaders einde nabij was. Ds. Douma werd die morgen direct geroepen en kwam 's middags. Hij heeft nog een gebed voor vader gedaan, waarna vader nog een blijk van instemming toonde. Ds. Douma bleef de hele middag en heeft het rustige sterven van vader tot het einde gevolgd. Op het laatste moment hield de dominee vader een spiegel voor de mond, om de laatste adem op te nemen. Wij waren allen verslagen dat alles zo vlug was gegaan. Vader was nooit ziek en nu zo maar binnen een week was het stervensuur er. Bij de begrafenis was veel belangstelling, maar dat verzacht het gemis niet. Ik heb tenminste de eerste tijd na het sterven nog veel en vaak geweend om vader. Voor de levenden gaat de tijd verder. Er moesten al spoedig allerlei maatregelen genomen worden. Het boerderijtje werd opgeheven. Een boeldag werd gehouden. Het vee (al was het niet veel) en alles werd verkocht; ook de inboedel.

De prijzen waren laag: aardappelen 70 cent per hl, rogge 2,75 per hl. Vee kostte weinig: 80 - 100 gulden per stuk.

Alle schuldeisers konden worden betaald, behalve enkele kleine postjes, die niet bij de notaris waren opgegeven. Daar heb ik persoonlijk voor gezorgd, dat ook deze werden betaald. Zo is vader niet met enige schuld het graf ingegaan.

Ik had in die tijd volop werk en verdiende wel goed. Suzanna, ik heb het al eerder vermeld, werd dienstbode bij bakker Doornbos en ik bleef bij broer Hendrik. Daar betaalde ik kostgeld. Ik had in die tijd hoofdzakelijk werk in de landbouw.

Tijdens de graanoogst werkte ik bij boer Hui-zing. Daarna zijn wij nog zes weken naar Holland geweest om bij Noord-Hollandse boeren het gras te maaïen. Het plaatsje heette: Marken-Binnen. 't Lag in de Beemster, dicht bij Krommenie.

Op 10 juni 1923 zijn Jan Bouwers (een neef) en ik naar Holland gegaan. 's Morgens zijn wij op de fiets naar Zwolle gegaan en daar op de boot gestapt naar Amsterdam. Wij troffen het niet. Er stond een zware storm op de Zuiderzee en ik ben zo zeeziek geweest en moest al maar overgeven. Ik ben boven op het dek gegaan, boven de machinekamer. Daar kon ik wat frisse lucht

krijgen. Wij kwamen 's morgens om 08.00 uur in Amsterdam aan. Daar stapten wij weer op de fiets naar Marken Binnen in de Beemster. Dat was ook nog een goede afstand. Vermoeid kwamen wij daar aan. Wij zochten elk onze boer op en wij werden vriendelijk ontvangen. Ik werd er gewoon in het gezin opgenomen. Het was een rooms gezin. Jan kreeg ook een goed gezin. Wij zijn daar beiden vijf weken geweest. Het was elke dag maar gras maaien. En tussentijds hielpen wij ook met het hooien. Zondags gingen Jan en ik naar de kerk in Krommenie. Een kleine gereformeerde kerk. Het Noordhollandsch Kanaal liep vlak bij de boerderij langs. Ik herinner mij dat ik op een doordeweekse avond in de week buiten zat een krant te lezen, toen een grote plezierboot op het Noordhollandsch Kanaal aan kwam varen. Op het dek zat een groep vrouwen, die opeens uit volle borst: "Wie heeft lust den Heer te vreezen, 't Allerhoogst en eeuwig goed?" aanhieven. Wat heb ik daarvan genoten en nooit zal ik vergeten wat toen door mij heen ging, op die mooie en stille zomeravond. De hooioogst liep ten einde en Jan en ik maakten enkele dagen daarna ons gereed voor vertrek uit Holland. Op de terugweg hadden wij prachtig mooi zomerweer. Eerst op de fiets naar Amsterdam en vandaar met de boot over de Zuiderzee naar Zwolle; het was heel stil en geen wind. Zo slecht als het was op de heenreis, zo mooi was het op de terugreis. Van Zwolle ging het weer op de fiets naar Zuidbarge. 's Avonds kwamen wij beiden vermoeid thuis. Ik voelde bij thuiskomst nog wel even een lege plaats. Vader was er niet meer. Wij hadden in Holland behoorlijk goed verdiend voor die tijd en ik kon daarmee nog enkele kleine posten, die met de boeldag niet waren opgegeven, vereffenen. Ik was blij dat ik weer in huis was; ik kon weer aan allerlei arbeid deelnemen voor de kerk en in het jeugdwerk. De zondag was altijd een mooie dag voor mij. Altijd twee keer naar de kerk, 's morgens en 's middags, dat was vanzelfsprekend voor ons. Wij dachten er niet aan om één keer te gaan; zo waren wij opgevoed. 's Morgens preekte de dominee over vrije stof, dat wil zeggen een tekst uit de Bijbel en 's middags was de catechismus aan de orde. Bij de gereformeer-

den werd daarvan niet afgeweken. Thans wordt er in de Gereformeerde Kerken maar weinig meer over de catechismus gepreekt. Het is een zogenaamd verouderd leerboek geworden, maar waar je voor het leven des geloofs veel troost uit kunt putten; denk alleen maar aan vraag en antwoord 1: 'Wat is uw troost in leven en sterven?' Op de Jongelingsvereniging werden de 37 geloofsartikelen behandeld en daarbij werd ook de Catechismus betrokken en zo kregen wij een ruim inzicht in de gereformeerde geloofsleer. Ook de vijf artikelen tegen de Remonstranten of de Dordtse leerregels werden nog in het menu opgenomen. Wij noemden ze de vijf V's: Verkiezing, Verwerping, Verlossing, Verdorvenheid en Volharding der heiligen. Wij waren als jeugd van de kerk zestig jaar geleden heel anders bezig dan de jeugd van tegenwoordig. De stof die werd behandeld, was echt op de geestelijke vorming gericht. Wat mijn werk betrof, daar hoefde ik niet naar te zoeken. Vlak naast ons woonde de familie Huizing, die ook eigenaar was van het huis waarin wij woonden, dat wil zeggen mijn broer Hendrik, die gehuwd was met Geesje Koopman, woonden er in en daar was ik kostganger. Het koren was rijp en zo ging ik weer bij de familie Huizing koren maaien. Boer Huizing had ook een zogenaamde vaste arbeider, Harm Franssen. Wij gingen samen al het koren maaien, met de nodige welleren en bindsters. Het was mooi werk, maar het vroeg wel wat van je krachten; het waren lange dagen; 's morgens om acht uur gingen wij naar het korenveld. 's Middags gingen wij bij de boer eten; schafttijd ongeveer anderhalf uur. In de middagpauze werd de zeis gescherpt op het zgn. haarspit en om half twee waren wij weer op de akker en werkten door tot het vesper; dan bracht één van de gezinsleden van de boer brood en koffie om vijf uur. Na het vesper werkten wij door tot half acht en dan waren wij heus wel eens echt moe. Het maaien van de oogst duurde in de regel tien tot veertien dagen. Daarna werd de graanoogst (rogge en haver) spoedig binnengehaald en dan moest ik de korenmijten zetten. Na de bouw, zoals wij dat noemden, had ik weer allerlei ander werk. In de herfst had ik

De boerderij van de familie Wierts in Westenesch

altijd werk bij een zekere Veldkamp, aardappel exporteur, wonende te Erica, gemeente Emmen. Al spoedig stelde hij mij aan als ontvanger van de aardappelen die bij de boer gekocht waren. Ik ging dan met een groep sorteerders, meestal vier of vijf personen (vooral meisjes), naar de boeren toe om de aardappelen klaar te maken voor de export. De boer moest zorgen dat de aardappelen op de sorteertafel kwamen en wij zorgden dat ze gesorteerd werden om als consumptieaardappelen geëxporteerd te worden. Ik was met het toezicht belast om te zorgen dat er een goed product in de zakken kwam. In iedere zak kon 50 kg en dan werd de zak dichtgenaaid. Als het een beetje goed liep en de aardappelen van goede kwaliteit waren, konden wij plusminus 200 zakken klaarmaken. Deze aardappelen werden zo spoedig mogelijk naar de haven van Zuidbargoort gebracht en daar werden ze in een spoorwagon geladen voor verzending naar het buitenland (meestal Duitsland). Het boerenbedrijf trok mij toch wel het meeste en daarom zag ik er wel eens naar uit om boerenknecht of bedrijfsleider te worden. En dat lukte al spoedig.

De familie Wierts in Westenesch had een knecht nodig, omdat de huidige (dat was Andries Volkers zelf) een eigen boerderij had gehuurd in Nieuw-Amsterdam. Andries Volkers had intussen omgang gekregen met een dochter van de familie Wierts en beiden waren van plan te trouwen. Dat gebeurde in het voorjaar van 1925 en ik kwam als opvolger, als knecht, als bedrijfsleider in mei 1925 bij de familie Wierts. Er waren enkel meisjes thuis, een jongen als opvolger was er niet. Ik ben daar ruim een jaar geweest en toen trouwde één van de meisjes met Albert Fransen, die de boerderij beheerde. Ik ben daarna naar de familie Wiggers, ook wonende in Westenesch, gegaan, omdat ook deze familie geen mankracht had. Het gezin bestond uit drie dames. De boerderij was niet zo groot als bij de familie Wierts. Het was ook een gemengd bedrijf: vee en akkerbouw. Evenals bij de familie Wierts, heb ik ook hier met plezier gewerkt en tot volle tevredenheid van de eigenaar.

(Wordt vervolgd.)

door
Gerrie van der Veen

De Emmerschans

Deze keer een artikeltje over het oude verdedigingswerk de Emmerschans dat ligt aan de Rondweg ongeveer ter hoogte van Emmerhout/Emmerschans. De reden hiervoor is het boek, geschreven door drs. Hans van Westing, dat vorig jaar uitgekomen is. Hij nam de geschiedenis van enkele Drentse Schansen, waaronder de Emmerschans, nauw onder de loep. De informatie in dit artikel komt uit dit boek. Even naar het begin.

De moerassen ten oosten en ten zuiden van Drenthe, het Bourtan-germoeras en de Echtener Groote Veenen, waren eeuwenlang een natuurlijke verdediging tegen vijandelijke troepen die Drenthe binnen wilden trekken. Door de moerassen liepen slechts enkele wegen die toegang tot het gewest mogelijk maakten. De belangrijkste lag in het zuiden tussen beide veengebieden

in, daar stond het kasteel van Coevorden. Deze was voor de beveiliging van deze passage. Daarnaast liepen er nog enkele kleinere wegen door het moerasgebied, deze werden beveiligd door schansen, zoals de Ommerschans, de Kats-

Een foto uit ongeveer 1930. Schapen lopen in de droog gevallen gracht van de Emmerschans. Eén van de wallen is duidelijk te zien. (Collectie Roelof Boelens)

*Bewoning
naast de
Emmer-
schans.
Datering
onbekend.
(coll.
Roelof
Boelens)*

haarschans, de Zwartendijksterschans en de Valtherschans. Op het grondgebied van de huidige gemeente Emmen lagen de Emmerschans, de Zuidbargerschans en de Roswinkelierschans. Men gaat er vanuit dat de Emmerschans opgeworpen is rond 1800. Over de ouderdom van de Emmerschans, deze lag vroeger aan de Emmerdijk, is lang discussie gevoerd, onder andere door prof. dr. A.E. van Giffen en de destijds bekende Emmenaar H.T. Buiskool.

Van Giffen beweerde in 1936 dat de Emmerschans 'pas' in de Franse tijd, in 1800, is aangelegd. Dat staat beschreven in het Krijgsgeschiedkundig Archief in Den Haag. Er is ook een schrijven uit 1796 van de 'carspellieden' van Emmen. Zij vroegen in dat jaar om 'een waghuis, op de schans aan de Emmerdijk', en 'een waghuis in het dorp Emmen'. Hoorden deze 'wagthuizen' bij de nieuw te bouwen schans in 1800? Was dat een oudere voorganger? De heer Buiskool dacht van wel. Hij ging er vanuit dat de Emmerschans op dezelfde plek is gebouwd, waar rond 1600 door Graaf Willem Lodewijk van Nassau al een redoute, zoals een schans ook wel eens genoemd wordt, werd opgeworpen. Bovendien weet hij van verhalen uit de Emmense bevolking dat er al ver voor 1800 een schans lag op de plek van de huidige Emmerschans. Van Giffen trok die beweringen in twijfel en bleef bij zijn mening dat er pas in 1800 een schans bij Emmen kwam. Wie heeft er gelijk? Interessant in dit geval is, dat in 1796 directeur-

generaal Van Hooff schreef dat er bij Emmen, aan het begin van de Emmerdijk, een 'vervallen redoute' ligt. Hij vindt dat er een nieuwe moet komen. Dat is dus de huidige Emmerschans. Die 'vervallen redoute' was dat een voorganger?

In 1961 scheen er duidelijkheid te komen. Van Giffen verrichtte een archeologisch onderzoek in de Emmerschans. Hij schreef dat tijdens zijn onderzoek onder de in 1800 aangelegde Emmerschans 'oude cultuuroverblijfselen van een vroegere versterking' waren aangetroffen. Tevens schreef hij: 'Door enkele gegraven proefsleuven kwam vast te staan dat onder de huidige schans, binnen de begrenzing van het binnenplein, een oudere schans was gelegen'. Dus toch een voorganger! Echter, de vastlegging van de aangetroffen grondsporen waarover hij schreef zijn achterwege gebleven of verloren gegaan.

De huidige Emmerschans dateert inderdaad van 1800. Hij meet 60 x 45 meter. Aan de oostzijde zijn twee 'opritten'. Hierover konden de kanonnen op de walgang gebracht worden. Via drie schietgaten bestreken deze kanonnen de Emmerdijk. Drs. Hans van Westing beschrijft in zijn boek *Drie Drentse Schansen, Zwartendijksterschans, Emmerschans en Katshaarschans* op nauwkeurige wijze hoe de Emmerschans in 1800 is gebouwd en hoe deze functioneerde. Het boek is te leen in de Drenthe-collectie van de bibliotheek aan het Noorderplein in Emmen. Voor informatie over de Emmerschans zie ook de website: www.historisch-emmen.nl.

Huismiddelen en hun gebruik voor twee eeuwen bij medische 'ongemakken'

Vroeger had men in Drenthe lang niet overal artsen. In menig dorp was zelfs geen heelmeeester of een apotheker. Een heelmeeester is iemand die bijvoorbeeld deed aan aderlaten, klisteren en het trekken van tanden en kiezen. Een toenmalige apotheker is deels te vergelijken met onze huidige drogist. Vaak was men op zichzelf aangewezen. Bij medische problemen of ongemakken brachten huismiddelen nog al eens uitkomst.

Tussen familiepapieren van mij zit een schrift uit 1830 met aantekeningen over hoe te handelen bij bepaalde verschijnselen en welke van de meestal in huis voorradige (huis)middelen zijn te gebruiken bij het bestrijden van kwalen of aandoeningen. Ook wordt uitvoerig beschreven hoe op te treden bij de vondst van verstikten, verhangenen, drenkelingen en schijndoden om zo mogelijk levensreddend te kunnen optreden.

Voorvader Roelf Jans Reiling (geb. 1803 en overleden 1897) woonde in Gasselternijveen. Van vaders zijde stamt hij af van landbouwers en verveners. Aan moeders kant komen veel schippers voor in de familie. De 18de en begin 19de eeuwse schippers uit het Drentse schippersdorp Gasselternijveen vervoeren hun vrachten door een groot deel van Nederland. Sommigen doen ook

wel buitenlandse havens aan. Ze zullen bij medische problemen vaak op zichzelf zijn aangewezen geweest.

Gasselternijveen is een bijzonder dorp. Een hoog percentage van de beroepsbevolking is op een of andere manier betrokken bij de (binnen)scheepvaart. Later ook nadrukkelijk bij de zeescheepvaart, ondanks de ligging van het dorp ver het binnenland in.¹ De inwoners van Gasselternijveen zijn dan ook geen doorsnee Drenten. De combinatie van beroepen in één familie van vervener, boer en schipper komt veel voor. Men onderneemt, durft risico te nemen en leent geld in de eigen regio. De investering in een nieuw schip belooft al gauw 5 tot 6 maal de kosten van een goed woonhuis. En door de tochten door Nederland en soms in het buitenland is hun blikveld ruimer dan dat van de gemiddelde Drent.

Zo heeft het dorp Gasselternijveen al vroeg een 'dokter', namelijk de als heelmeeester geschoolde Roelof Luchien Wichers (1751-1838). Hij vestigt zich in 1792 in het van ondernemingslust 'bruisende' Gasselternijveen. Een dorp met patiënten die hun rekening zullen kunnen betalen. Hoe Roelf Jans Reiling aan zijn 'medische' ken-

*Roelof Jans Reiling met zijn vrouw
Geertruid Jans Theijsens, gehuwd te
Gasselte op 29 januari 1836.*

nis is gekomen is niet duidelijk. Het kan zijn via zijn voorouders, bijvoorbeeld die uit de scheepvaart. Het kunnen voor die tijd min of meer bekende zaken en feiten zijn geweest. Maar er is ook een link mogelijk naar 'dokter' Wichers. Roelfs oudere nicht/pleegzuster Jaapkien Kars Reiling (geb. 1788) trouwt in 1808 met Hendrik Hovingh Wichers, zoon van 'dokter' Wichers. Voor Jaapkiens huwelijk werkt zij een periode bij de dokter. Daarvoor is Jaapkien opgegroeid in het gezin van Roelf Jans Reilings ouders. Via Jaapkien kan Roelf ook aan zijn gegevens zijn gekomen.

Over Roelf Jans Reiling is nog iets bijzonders te vermelden. Hij en zijn vrouw Geertruid, ze trouwen in 1836, laten zich in 1845 samen met vijf andere Gasselternijveners dopen als eerste Nederlandse Baptisten. De doop van deze zeven vindt plaats door onderdompeling in de wijk naast Roelf en Geertruids boerderij te Gasselternijveen. Hun zoon Jannes is 104 jaar oud geworden. Jannes is een tijd de oudste inwoner van Nederland geweest.

Over 'dokter' Wichers is in het kort het volgende te vertellen. Hij is plaatselijk een zeer gezien man. Na zijn medische studie in Zwolle vestigt hij zich in 1792 als heelmeeester in Gasselternijveen. Al gauw heeft hij een drukke praktijk. Veelvuldig trekt hij erop uit om patiënten thuis te bezoeken, ook in omringende dorpen, met gevolg dat bij hem thuis dan vele patiënten soms lang op hem moeten wachten. Als een goede gastvrouw voorziet dokters vrouw Grietje de bezoekers onder andere van drinken. Dat vindt zij uiteindelijk wel begroetelijk worden. Omstreeks 1800 laat zij een gelagkamer aanbouwen en moeten de patiën-

ten betalen voor hun consumpties. Zo snijdt voor dokter Wichers en zijn vrouw Grietje vanaf dat moment het mes aan twee kanten.

De serieuze kop boven het artikel in het schrift van Roelf Jans Reiling luidt: 'Over enige huismiddelen en derzelver verstandig gebruik.' Vervolgens gaat het verder met: De liefhebbers van zich zelf te genezen moeten niet denken, dat ik hier de kunst zal leren, om de zieken zonder behulp van docter of apotheker, te genezen, ik wil mijne lezers, vooral hen, die op het land wonen, slechts opmerkzaam maken op enige middelen, welke schier elk in huis heeft en waartoe men, bij gebrek van geneesheer, dikwijls met vrucht zijne toevlugt kan nemen. Ziet hier de voornaamste dezer middelen.

1. Koud en warm water

Het koud water is een voortreffelijk middel bij alle kneuzingen en neemt, wanneer men het telkens ververscht de hitte van ontstokene en met bloed opgelopene deeltjes weg.

Koudregen, of nog beter sneeuwwater is in het bijzonder goed voor brand op de ogen.

Een glas koud water werkt, als men ene opzetting van winden in de maag heeft als windbrekend middel.

Een paar glazen koud water 's avonds, naar bed gaande, genomen, vermeerdert de uitwaseming en is zeer goed voor menschen, die met jichtpijnen geplaagd zijn.

Warm water neemt de krampen weg in de ingewanden, vooral met thee of kamillen gedronken. De wasem van warm water door mond en neus opgetrokken, is een zeer goed middel bij kramp-

COCOS-ZEEP.

DEZE ZEEP schuimt sterk, reinigt oogenblikkeijk. ontleent alle scherpie aan de huid, maakt haar zach en blank en geeft haar een jeugdig frisschen tint. Men koopt een groot stuk voor 15 cents.

Zij is ook verkieslijk boven andere Zeepen voor het waschen van gekleurde Goederen en Zijden en Wolten Stoffen, daar zij, van eene zuiverder en minder scherpe loog bereid, de kleuren minder sandoet en de wol niet hard maakt.

De goede echte soort, die in het **VERKOOPHUIS** en de bekende **Dépôts** te verkrijgen is, heeft den naam **H. KERCKHOFF** zoowel op de Zeepp als op het Etiquet. Zij onderscheidt zich bovendien van de nagemaakte soorten, door hare kleur, die wit en doorschijnend is, door droogte en hardheid in het aanvoelen. De nagemaakte gelijkjes in kleur en aanvoelen veel op eene verkeers.

Wij verzoeken de **Dépôthouders** instantielijk hunne **Kalanten** op deze bijzonderheden opmerkzaam te maken.

Amsterdam. **VERKOOPHUIS.**
Assen, **H. P. A. VAN GORCUM.**
Cocvorden, **C. J. van der SCHEER.**
Gorredijk, **S. G. ZWART.**
Steenwijk, **K. TIMMERMANS.**
Hoogeveen, **JAN van der WOLDE Jr.**
Meppel, **A. JEULEN.**

En in de bekende **Dépôts** in de andere steden.

achtige verstoppingen in het hoofd en maakt de stoffen los. Het helpt ook wel voor de hoofdpijn, omdat dezelve niet zelden uit dergelijke kramp in verstoppingen ontstaat.

2. Melk

Melk is, in ene grote hoeveelheid gebruikt, een der beste tegengiften, vooral bij metaalvergiftigingen.

Water en melk is ook een voortreffelijk middel, bij zware verbloedingen, om het bloed te herstellen.

3. Room, boter, olie en was

Room, boter en olie werken allen verzagtend en zijn daarom zeer goed om uitwendig op pijnlijke, verrekte delen te smeren, of op gebarsten lippen enz.

Olie, warm ingewreven, is een der beste middelen tegen de steek van wespen of bijen of de beet van adders. Men moet er dan het gehele gebeten lid mede insmeren.

Olie en was is een der beste verzachtende middelen voor winterhanden en -voeten.

Nog beter werkt heuzenvet, het welk, bijtijds aangewend, dezelfde zelfs geneest.²

Wanneer men zich gebrand heeft, zal men van doeken met olie, telkens versch omgeslagen, veel verzachting gevoelen.

Fijngeschrapte rauwe aardappelen werken hier eger nog beter, doch zij moeten ook telkens

Cocos-zeep (zie 7. Zeep)

ververscht worden.

Bij alle vergiftiging moet men telkens olie laten drinken. Het is het zelfde welke olie men gebruikt, mits dezelve zeer zuiver en niet ranzig of sterk is.

4. Zemelen, lijnzaad en lijnkoeken

Zemelen, lijnzaad en lijnkoeken, komen uit hoofde van hunne olieachtige en slijmige delen, in aanmerking. De lijnkoeken tot bereiding van pappen, om op pijnlijke delen te leggen. Het lijnzaad om, met water afgewreven, een melkachtige drank te geven, welke in kolijkspijnen, in graveel [= nier- of blaassteen] en bij moeilijke waterlozing uitmuntende diensten doet.

Het zemelwater is, met honing, een uitnemende drank om ene vastzittende verkoudheid los te maken.

5. Garst

Een afkooksel van garst, garstenwater, is ene voortreffelijke drank, in meest alle ziekten, waar veel dorst bij plaats heeft, vooral in koortsen. Het is daarenboven verzachtend voor de borst, de maag en de ingewanden; doch moet dan wat lijvig gekookt worden. In dit geval kan men er ook suiker of honig in doen; bij koortsen, enig zacht zuur, citroensap, sap van chinaasappelen [= sinaasappelen], bessennat.

6. Havergort

Havergort komt uitwendig in pappen te pas, bij plaatselijke vastzittende pijnen; bijzonder vermogend is zij bij keelpijn.

Men kan zich er ook van bedienen, om ene zweer tot rijpheid te brengen en mengt er dan wat vlier en kamillen onder.

7. Zeep

Zeep is een voortreffelijk zuiverend middel bij allerlei hardnekkige uitslag het welk van een langdurigen aard is, vooral bij schurft, hoofdzeer. Men lost dan witte zeep in zemelwater op, wast de aangetaste delen daarmede.

Zeep is ook een tegengift bij vergiftiging met ratenkruit, of sublimaat [= een giftige verbinding van kwik met chloor].

8. Suiker

Suiker behoort onder de heerlijkste middelen, welke wij bezitten. Zij is verwarmend, maag-versterkend, ontbindt de slijmen en gaat het zuur tegen. Een paar lood [= 10 gram] suiker, in een glas water opgelost is een allerbest maagmiddel; tevens ook goed voor verkoudheid, daar het ene zachte uitwaseming verwekt. Vooral bij kinderen moet men de suiker met ruime handen gebruiken.

9. Stroop en honig

Stroop en honig werken verzachtend. De stroop doet wel ene goede dienst, als men wegens pijnlijke aambeijen ene moeilijke ontlasting heeft. Honig in ene ruime mate gebruikt, drijft de wormen af.

Deze is met azijn vermengd een voortreffelijk middel om, bij keelpijnen, mede te gorgelen.

10. Azijn

Azijn is het beste tegengift tegen velerlei verdovende plantengiften, zo als heulsap [komt van de papaver], dolle kervel, bilsenkruid [= dolkruit, een nachtschade], vergiftigde paddestoelen. Het is daarenboven verkoelend en bederfwerend bij grote hitte, of in de brand van felle koortsen is water met azijn vermengd een voortreffelijke drank. Bessennat doet dezelve dienst.

Bij rotkoortsen [= tyfus] en andere besmettelijke ziekten moet men azijn in het ziekenvertrek sprengen, of in een pannetje laten verdampen, doch nimmer de azijn zelven op het vuur of op hete stenen gieten.

In flauwten, is het wasschen met azijn van de slapen, 't voorhoofd en de polsen, en het houden van azijn onder de neus boven andere middelen, aan te raden.

11. Wijn, bier, brandewijn, jenever

De wijn is een der beste versterkende middelen; het wekt de levensgeest op en nieuwe lust tot leven. Er is geen beter middel, na sterke vermoeijing, dan een glas wijn. Voor zulken, welken nimmer wijndrinken, heeft een glas goed, kragtig bier dezelfde uitwerking.

Brandewijn en jenever moeten in de huisapotheek nimmer dan uitwendig gebruikt worden. Bij sterke kneuzingen, wanneer water alleen gene

genoegzame werking heeft, vermene men het met jenever of brandewijn.

Bij verrekkingen is het inwrijven van warme brandewijn of jenever niet zonder vrucht.

12. Mostaard, peperwortel, peper

Mostaard, peperwortel [= mierikswortel], peper, zijn alle bijzonder goed voor de maag: zij bevorderen de vertering, en gaan de nadelige scherpte der sappen tegen, vooral de ransheid van het vet. Daarom moet men bij het vleesch veel mostaard gebruiken.

In ons land, waar de scheurbuik zo gemeen is, is de peperwortel vooral aan te raden. Zes of acht hele peperkorrels 's morgens nuchter genomen en dat maanden lang volgehouden, kan ene zwakke verslijmde maag weer geheel te regt brengen. Uitwendig aangewend doen de mostaard en peperwortel de dienst van prikkelende, blaartrekende middelen. Men kan daartoe ook met vrucht zuurdeeg, of anders roggebrood met azijn gebruiken.

Bij zware hoofdpijnen, ijlhoofdigheid, opkomende koortsen, stuiptrekkingen, bij kinderen, bewerken zij afleiding, en brengen rust in het gestel.

13. Vlierbloemen, kamillen

Vlierbloemen en kamillen behoren wel niet eigenlijk tot de kelder of keuken, doch zijn echter in elk huis, tenminste op het land, aanwezig. Men moet dezelve altijd afzonderlijk bewaren, en alle jaar versch verzamelen. Een aftreksel van vlier-

Oud wijn-
glas

bloemen doet uitmuntende diensten bij gevatte koude, vooral in vochtig, stormachtig weer. Men drinke dezelve matig sterk gezet en begeve zich dan te bed. Bij sommige menschen werken zij zeer langzaam, en het is daarom goed dezelve vroeg in de avond te drinken; anders gevoelt men er 's morgens gene werking van, en men staat op, eer de uitwaseming verschenen is, het welk dikwijls zeer schadelijk wezen kan.

De kamillen bezitten in haar geurig bitter een maag- en zenuwversterkend en krampstillend vermogen.

Zij komen te pas in hoofdpijnen, waarin de maag ongesteld is; in ligte aanvallen van koorts of rozigheid [= koortsigheid], met vlierbloemen vermengd.

Voorts bij opgestopte of pijnlijke [maand]stonden, allerlei krampachtige pijnen in het onderlijf, enz.

Ingrediënten voor vlierbessensiroop

Zenuwzwakke vrouwen doen best, wanneer zij vlier gebruiken willen, er altijd een weinig kamillen onder te mengen.

Uitwendig gebruikt men deze kruiden, tusschen linnen genaaid, bij plaatselijke roos [= huidontsteking] van het aangezicht of enig ander deel, hetzij met of zonder pijn: bij opgezwollene klieren, matig warm, op het lijdend deel gelegd.

14. Het voetbad

Het voetbad is mede ene voortreffelijk bedarend middel, bij alle ongesteldheden, waarbij koorts, hevige brand, kramp en benauwdheid plaats heeft. Het water moet daartoe niet meer dan lauw zijn, en men moet er een of twee handen zout in doen; wil men de afleiding wat sterker maken, dan laat men eerst mostaardzaad in het water trekken. Dit doet, onder andere bij opgestopte maandstonden, dikwijls veel goed.

15. De klisteer

In elk ingerigt huishouden, vooral op het land, behoort ene klisteurspuit aanwezig te zijn. Wanneer men het eens heeft aangezien, kan ieder het zetten. De lijder moet daartoe op zijn regter zijde gaan liggen, en het pijpje moet, met olie bestreken, een of twee duim [= 1 cm. in 1830] zachtens in de endeldarm worden geschoven, men houdt dan dezelve met de ene hand vast en spuit zeer langzaam met de andere. Tot een gewoon lavement zijn twaalf tot zestien eetlepels water, melk met een lepel vol honig en olie, en een of twee vingergrepen zout genoegzaam; men moet vooral zorgdragen, dat het niet meer dan lauw is, en om daarvan verzekerd te zijn de gevulde spuit, eer men het aanwende, aan de wang te houden.

Zoutvat

Huismiddeltjes in flesjes

Wil men het zelve, in hevige kolijken aanwenden, zo is het beter een treksel van lijnzaad te nemen. Zijn er pijnen door het gehele onderlijf, is het zenuwgestel aangedaan, zo neme men een aftreksel van kamillen.

Bij gebrek aan ontlasting, bij kramppijnen of kolijk in het onderlijf, is het een voortreffelijk middel.

In alle ziekten van kinderen, en voornamelijk in stuiptrekkingen, kan men altijd veilig beginnen met een lavement te zetten en doet het dikwijls alles af, zodat de kleinen er door uit het uiterste gevaar gered worden.

Tot een kinderlavement neemt men de helft der straks voorgeschrevene middelen.

16. Verstikte, verhangenen, drenkelingen, schijndoden

Over de hulp en redding uit plotselinge doodsgerevaren. Verstikte, verhangenen, drenkelingen en schijndoden kan men alle op de zelfde wijs behandelen, nadat men de oorzaak weggenomen heeft welke hen in dat gevaar bragt.

De hulpmiddelen zijn de volgende:

a. Warmte

Warmte is de voornaamste: men legge de schijndode in een lauw warm bad, of voor een groot vuur, of in een goed gewarmd bed, wrijf hem met warme doeken, enz.³

b. Inblazen van lucht

Inblazen van lucht in de mond, terwijl men de neus toedrukt, en indien men enige beweging van de borst bespeurt, het onderlijf zacht drukt. Zo bootst men de natuurlijke ademhaling na.

c. Druppelen van ijskoud water

Het druppelen van ijskoud water, van een zekere hoogte op het hartekuiltje. Door dit eenvoudige middel zijn dikwijls schijndoden bijgekomen.

d. Aanwenden allerlei prikkels

Het aanwenden van allerlei prikkels op alle delen des ligchaams. Men bosselt en wrijft de huid, vooral de handen en voetzolen.

Men zet een klisteer van tabak of azijn, zout en mostaard.

Heeft men geen klisteer, zo blaast men door twee op elkaar passende tabakspijpen tabaksrook in.

Men prikkelt de neus met een veertje of met geest van ammoniak; men droppelt van dien geest op

de tong, men houdt een licht voor de ogen, men schreeuwt met een bekende stem, aan het oor van de lijder. Dit laatste late men vooral niet na: want het gehoor is het zintuig, hetwelk het langst leeft.

e. Bijkomen schijndode

Zodra de schijndode bijkomt, giet men hem een lepel wijn, brandewijn of jenever met water [verdund] in de hals, men houdt hem warm en laat hem verder, zo het nodig is, aan de behandeling van deskundigen over.

Gasselster Nieuwveen, den 23 Januari 1830,
Getekend: Roelf Jans Reiling.

Noten

- ¹ Eens was Gasselternijveen de vierde zeehaven van Nederland. Na Rotterdam, Groningen en Amsterdam telde Gasselternijveen de meeste zeeschepen van Nederland.
- ² Niet duidelijk is van welk beest 'heuzenvet' komt.
- ³ Onder enz. valt waarschijnlijk ook het (uit preutsheid) niet genoemde: een gezond en warm persoon dicht naast de patiënt in bed laten liggen.

Bronnen en literatuur

Schrift geschreven in 1830 door Roelf Jans Reiling.
Parenteel Salomons (1650-1999) door Arie Brouwer e.a., Zeist/Emmen 1999.

Boeren, Schippers, Buitenlui, W. Aalders, Stadskanaal 1981.

door
Roelof Boelens

Wie herkent het?

Wie kan meer vertellen over onderstaande foto's?

Informatie naar: Roelof Boelens (tel. 0591-613152 of boelens01.planet.nl)

Waar is
deze foto
genomen?

Deze kaart is vanuit Emmen
verstuurd naar M. Levering
in Assendelft. De verzender
was de zwager van Leve-
ring. Hij schrijft op de kaart
dat het afgebeelde huis
zijn woning is. Waar heeft
deze woning gestaan en wie
waren de bewoners?

Lidmaatschap

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het lidmaatschap voor 1 december van het lopende verenigingsjaar schriftelijk wordt opgezegd bij de secretaris. Leden ontvangen vier keer per jaar de *Kroniek* en ze hebben gratis toegang bij de door de vereniging belegde bijeenkomsten. In verband met kostenbeheersing verwachten we van de leden dat zij hun contributie voor of in de eerste twee maanden van het nieuwe verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaken op rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. Bij ruim 400 leden wordt de contributie in de maand februari van het lopende verenigingsjaar per incasso van hun rekening afgeschreven. Bij onze vereniging is een verenigingsjaar gelijk aan het kalenderjaar.

Bankrelatie

Rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Achter de Smidse 1, 7812 AR Emmen.

Zaterdag 20 september 2014

Dit jaar is het honderd geleden dat 'La Grande Guerre' uitbrak. Voor ons land was de Tweede Wereldoorlog de grote en nog altijd tot de verbeelding sprekende oorlog. Dat ligt in België, Frankrijk, Duitsland en zeker in Engeland even anders. Een vast onderdeel van de schoolopleiding van de Britse jeugd is een bezoek aan de slagvelden van Vlaanderen. Maar hoe stond Nederland en in het bijzonder Zuidoost Drenthe in deze oorlog? Daarvoor moet u zaterdag 20 september 2014 om 14.30 naar de bibliotheek aan het Noorderplein in Emmen komen. Marcel Bulte neemt ons dan aan de hand van zijn boek *Gewapende Vrede* mee naar de wederwaardigheden van een neutraal land tijdens deze 'grote' oorlog.

Voor meer informatie over lezingen en andere activiteiten kunt u terecht bij de website van Historisch Emmen (www.historisch-emmen.nl) en bij de regionale en lokale kranten in de gemeente Emmen.

Geheel boven: Een foto van de brood-, koek- en banketzaak van A. Scheltens.

Boven: Het postkantoor in Nieuw-Amsterdam.

Foto voorzijde: Hotel en café Klazienaveen-Zuid. Aan de voorzijde van de kaart is Wed. P. Stukje doorgestreept.

(Foto's: Collectie Roelof Boelens)

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe' van A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Roswinkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek: 'Boerenerf in Pad- en Vlieghuis bij Oud-Schoonebeek', tekening van H.W. Jansen (1855-1908).